

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.017.18

В. П. МАЦЬКО

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕМІГРАЦІЙНОГО ШКІЛЬНИЦТВА УПРОДОВЖ ХХ СТОЛІТТЯ

Розглянуто об'єктивні й суб'єктивні тенденції розвитку початкової, середньої та вищої школи української діаспори в країнах Заходу. Доведено, що упродовж ХХ ст. українське еміграційне шкільництво пройшло еволюційний шлях, який долали представники інших націй в чужомовному середовищі. Показано, що, на відміну від шкіл, які існували в радянській Україні, емігранти-українці утримували школи за власні кошти і лише в окремих випадках чужа держава брала на себе зобов'язання навчати українських дітей (Чехословаччина, Канада). Обґрунтовано твердження, що діяльність української освіти поза межами Батьківщини є унікальним прикладом збереження національної самобутності, прищеплення молодому поколінню знань про Україну, рідних звичаїв і традицій, тож діти, які змалку засвоїли основи української мови і літератури в чужомовному середовищі, вільно володіють рідною мовою упродовж всього життя.

Ключові слова: українська школа, еміграція, поліетнічне середовище, шкільництво, освітній простір, українська мова, педагогіка.

В. П. МАЦЬКО

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЭМИГРАЦИОННОЙ ШКОЛЫ НА ПРОТЯЖЕНИИ ХХ ВЕКА

В статье автор затрагивает объективные и субъективные тенденции развития начального, среднего и высшего образования в странах Запада, где проживали выходцы из Украины. Доказано, что на протяжении ХХ века украинское эмиграционное школьное образование прошло тот эволюционный путь, который преодолевали другие нации в иноязычной среде. В отличие от школ, существовавших в СССР, эмигранты удерживали школы за собственные средства и только в отдельных случаях государство брало на себя обязательства обучать украинских детей (Чехословакия, Канада). В истории педагогики деятельность школы украиноведения за пределами Родины – уникальный пример сохранения национальной самобытности, привитие молодому поколению знаний об Украине, родных обычаев и традиций. Практика убеждает в том, что дети, которые с детства усвоили азы науки по украинскому языку и литературе в иноязычной среде, свободно владеют родным языком на протяжении всей жизни.

Ключевые слова: украинская школа, эмиграция, полиэтническая среда, образование, образовательное пространство, украинский язык, педагогика.

V. MATSKO

TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF IMMIGRATION SCHOOLING IN THE XX CENTURY

The article deals with objective and subjective tendencies of development of primary, secondary and higher education in the countries west, inhabited by immigrants from Ukraine. It is proved that during the XX century Ukrainian emigration schooling went that evolutionary way, which other nations did in foreign environment. Unlike schools that existed in the USSR, the emigrants kept schools at their own expense and only in some cases the state assumed the obligation to teach Ukrainian children (Czechoslovakia, Canada). In the history of pedagogy the activity of school of Ukrainian studies outside the motherland – is a unique example of preservation of national identity, instilling in the younger generation the knowledge about Ukraine, its customs and traditions. The practice proves that

children, who learned early the basics of the Ukrainian language and literature in foreign environment, fluently speak their native language during their lives.

Keywords: *Ukrainian school, emigration, multi-ethnic environment, schooling, educational space, Ukrainian language, pedagogy.*

Історія української діаспори, зокрема її освіти, є багатоаспектним суспільно-культурним і політичним явищем, в якому розвиток національної школи і викладання в ній провідних українознавчих предметів – культури, історії України, рідної мови і літератури – посідає в процесі збереження української ідентичності надзвичайно важливе місце. Встановлення та інтенсифікація зв'язків із закордонним українством становить важливу складову сучасної державної етнополітики України. Наша держава дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за її межами, сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури.

На початку ХХ ст. методичне забезпечення школи залишалося на низькому рівні. У 20–30-х роках з прибуттям другої хвилі еміграції, серед якої були дипломовані педагоги, ситуація в цій сфері дещо покращилась. Так, для дітей-емігрантів, які виїхали під час Другої світової війни до Німеччини, Я. Рудницький і З. Кузеля уклали «Українсько-німецький словник» (Лейпциг, 1943). У 1960–1970 роки з'явилися словники діаспорних мовознавців, зокрема митрополита Іларіона (І. Огієнка) [8], А. Орла [3], Є. Онацького [16], які сприяли у викладанні української мови в еміграції на належному рівні.

Умови навчання української мови і літератури в освітніх установах західної діаспори розглядали В. Оліфіренко [11], Л. Кисілевська-Ткач [5], О. Іксанова [4], І. Ключковська, Н. Гумницька [5], Т. Плазова [12] та інші дослідники, які зосередили увагу лише на позитивних рисах еміграційного шкільництва, оминувши проблеми, труднощі, що їх переборювали педагоги в поліетнічному середовищі.

Мета статті – розкрити об'єктивні й суб'єктивні тенденції розвитку еміграційного шкільництва в ХХ ст., виявити найхарактерніші особливості функціонування української освіти за кордоном.

В історії української педагогіки склалася хибна думка про те, що українська школа за кордоном набула особливого розвитку лише з припливом другої хвилі еміграції, тобто після упадку УНР в 1920 р. Наприклад, О. Іксанова висловлює таку квінтесенцію: «Саме на терені культурно-освітньої праці, як складової розбудови української культури, науки й освіти, досягнення української еміграції були найбільш значними» [4]. Корируючи думку, скажемо, що досягнення не надто значними були, а непосильними, бо бракувало підручників, методичних посібників, а найпаче кваліфікованих педагогів. Щоправда, суб'єктивний пістет дослідниці можна виправдати однією подією: після 1921 р. упродовж одного десятиліття за підтримки чеського уряду в Празі запрацювали вищі навчальні заклади освіти, де компактно проживали українські емігранти.

Українське шкільництво в першій (заробітчанській) хвилі, тобто до Першої світової війни, не набуло широкого поширення, бо більшість українців виїжджали за кордон на заробітки без сімей. Але ті, хто вирішив забрати із собою родину, все ж таки знаходили можливість зберегти власне «обличчя» в поліетнічному середовищі, навчали дітей рідною мовою. Цьому сприяли священники, які при церквах відкривали навчальні заклади. Так, Канада посідає друге місце за чисельністю українських емігрантів на Американському континенті, наприкінці ХІХ ст. її законодавство у західних степових провінціях сприяло двомовним школам, що їх відкривали переважно українці у районах, де займалися фермерським господарством. Школи були на одно-двокласному рівні, мали одну кімнату, позаяк були малочисельні за кількістю учнів. Однак навчання в провінціях Манітоба, Альберта, Саскачеван проводилось у 250 приміщеннях. Якщо в середньому взяти, що кожен клас мав бодай 5 дітей, то загалом в україномовних школах здобували початкову освіту 1250 учнів.

Зі зміною політики уряду стосовно канадизації емігрантів на державному рівні було заборонено не лише україномовні, а й двомовні школи. І тут виручили, підставили своє плече священнослужителі. Так, у 1905 р. першу українську школу заснували ченці міста Вінніпег. Щороку зростав інтерес до охоплення навчанням якомога більше дітей. Аби зберегти національну ідентичність, українці надумали утримувати школи за власні кошти. Навчальні заклади почали діяти при читальнях, народних і робітничих домах, різних товариствах. Отже,

на початку ХХ ст. в Канаді українську мову, українознавство можна було вивчати лише у приватних школах. Деякі з них діяли при українських католицьких парафіях як цілоденні навчальні заклади, інші були доповнюючі, де працювали з українськими дітьми у вільні від навчання дні (субота чи неділя). Найбільше таких українських шкіл було відкрито упродовж 1918–1922 рр. – «рідні школи» початкової освіти. Діти вчилися у вечірній час (із 17-ї до 19-ї години), позаяк удень вони ходили до публічної державної школи, де навчання було обов'язковим. Уже до 1931 р. в Канаді налічувалось 60 українських шкіл, у яких понад 2000 дітей вчилися читати, писати українською мовою, співати українських пісень, засвоювати відомості з історії, географії України, вивчали рідну літературу. Зростання шкіл сприяло нове поповнення з другої (політичної) хвилі еміграції у 1920–1930 роки.

Подібно розвивалося українське шкільництво у США. Держава не охоче брала на себе обов'язки навчати дітей чужою мовою, тому українські емігранти почали закладати шкільництво власними силами. У 1893 р. постала перша українська доповнююча школа при греко-католицькій церкві в селищі Шамокін (штат Пенсільванія). Через рік у цій країні уже нараховувалось шість шкіл подібного типу, згодом їх кількість зросла. В них учителями були переважно дяки, зрідка священики. На такі школи звернув увагу єпископ С. Ортинський, який 1907 р. прибув з Галичини у США й одразу ж взявся за освіту. Він відкрив сиротинець, зорганізував скаутське товариство, налагодив діяльність вечірніх шкіл для українців, друк Букваря, шкільних підручників, Біблії.

У 1924 р. єпископ К. Богачевський, який став Апостольським екзархом для українців у цій країні, приїхав у США. За його керівництва при більших парафіях почали діяти щоденні приватні школи. «Він вирішив, по-перше, формувати сильну самостійну Церкву. А по-друге, забезпечити українським іммігрантам доступ до католицької освіти з вивчення рідної мови та культури. Тому К. Богачевський сприяв спорудженню насамперед шкіл, а потім уже храмів» [1].

У європейських країнах упродовж 1920–30-х років також розвивалось українське шкільництво. Зокрема, існували українські гімназії в Каліші (Польща) і Празі (Чехословаччина); остання перенесена 1927 р. до Ржевнів, а 1937 р. – до Мадржан. Однак і тут не обійшлося без втручання влади. Дослідники, які вивчають історію діаспорного шкільництва, повинні обережно, уважно вчитуватись у першоджерела, не йти наосліп за попередниками, а самостійно крок за кроком вивчати літературу, максимум об'єктивно інтерпретувати, посилаючись на відповідні архівні документи. Адже не всі урядовці європейських країн прихильно ставилися до учнів, студентів та викладачів з України. Так, завдяки С. Петлюрі письменниці «празької школи» Г. Мазуренко поступила на філософський факультет Варшавського університету, однак через рік змушена була складати іспити уже в Берлінському університеті, знову зустрілася з «колючим» ставленням до себе. В таких суворих умовах здобували освіту наші земляки. Ось промовистий факт. Улітку 1923 р. Г. Мазуренко звернулась із заявою до професорської ради Українського педагогічного інституту в Празі, виклавши власну позицію: «Маючи бажання підготуватися на рідній мові до педагогічної праці, прошу ласкаво прийняти мене на природничий відділ інституту. У Берліні я скінчила положені 4 семестри «малого матрикула», получить «великий матрикул», що давав би право продовжувати студії і мати пізніше диплом, мені не пощастило з причини погіршення німецького уряду і професури до студентів-закордонців. У послідні часи німці відмовляли багатьом у вступі до вищих шкіл, а тих, хто вчиться, з неохотою допускали до практичних вправ, і я на посліднім семестрі була допущена лише на одну» [17, арк. 10].

Подібне ставлення до українців, хоча вже іншої німецької влади, продовжувалось після 1945 р. Є. Стецьків в газеті «Свобода» 10 березня 2000 р. писав: «Після Другої світової війни емігранти, які втекли від московського комуністичного пекла і опинилися в Німеччині, переживали велику біду. Не було що їсти, було важко знайти дах над головою. Німці емігрантів ненавиділи, називали «проклятими чужинцями» [6, с. 11].

Не в кращих умовах перебували й викладачі. Наприклад, високі патріотичні почуття І. Огієнка, поєднані з ерудицією, що викликали в студентів глибокий інтерес до знань, повагу до вчителя, спонукали в 1932 р. міністерство внутрішніх справ Польщі дати вказівку адміністрації Варшавського університету про звільнення науковця-філолога з професорської посади «за спротив полонізації студентів» [8, с. 28]. Оповівши про своє безрадісне життя в

еміграції у листі до М. Шаповала, доктор філології І. Огієнко (захистився 1931 р. в університеті м. Брно, Чехословаччина) підписався так: «Бездомний і бездольний, голодний емігрант, професор Іван Огієнко, ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету» [18, арк. 36]. У таких умовах творилося українське шкільництво. Однак, переборюючи труднощі, педагоги знаходили в собі сили, щоб і за таких обставин давати українським дітям знання про рідний край, його історію, як і давати знання з української мови і літератури. І.Огієнко не розгубився на чужині, став самотужки опікуватись українськими дітьми, які, завдяки йому, набули змоги здобути освіту у вищій школі. Колишній професор Берлінського університету, Українського вільного університету (УВУ) в Мюнхені Б. Осадчук свідчив: «Після закінчення середньої школи я працював на Холмщині в Українському допомоговому комітеті, який боронив од німців українське шкільництво. За характером Іван Огієнко був постави відважної, вимогливої. Навернути окатоличених, допомагати шкільництву – це не було простою справою. Він сидів у консисторії зранку до вечора» [10, с. 1].

Завважимо, що там, де влада була прихильнішою, то дозволялось проводити українську освіту в життя, зокрема 1930 р. у Варшаві почав діяти Український інститут під керівництвом О. Лотоцького. Засновано кафедру української мови і літератури у Кракові та української історії у Варшаві. Наукові осередки при всіх цих установах видали сотні наукових праць і підручників для вищих шкіл, які збагатили українську мову і сприяли виробленню наукової термінології.

Восени 1921 р. із Відня у Прагу переїхав створений емігрантами УВУ, який мав два факультети – філософський та права і суспільних наук. Його підтримував і частково фінансував чеський уряд, як і студію пластичного мистецтва з майстернями малярства, скульптури і графіки з теоретичними курсами, Українську господарську академію в Подебрадах з трьома факультетами – агрономічно-лісовим, економічно-кооперативним, інженерним, Український вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, який теж мав чотири факультети (відділи): літературно-історичний, природничо-географічний, фізико-математичний, музично-педагогічний. Навчання в ньому було безкоштовним.. Однак на початку 30-х років через світову економічну кризу уряд Чехословаччини почав скорочувати фінансування. 1933 р. педагогічний інститут припинив своє існування. Керівництво Української господарської академії вдалося до підприємницької діяльності, відкривши на своїй базі платний Український техніко-господарський інститут заочного навчання. Про одну з причин державного обмеження, а згодом і припинення фінансування українських вищих навчальних закладів у Чехословаччині Д. Дорошенко писав: «Чеська преса і громадянство захоплюються большевиками, бажають порозумітися з ними і неприхильно ставляться до еміграції» [19, арк. 25].

Упродовж 1945–1950 рр. діяло різне середнє шкільництво в українських таборах переміщених осіб в Австрії та Німеччині. Про цей період письменниця у Канаді Л. Палій свідчить: «В таборах переселенців були школи. Думаю, що навіть у найменших українських таборах, хтось завжди знайшовся, щоб учити дітей. В більших таборах вчили навіть професійні педагоги. У великих таборах, таких, як Берхтесгарден, Міттеншалд, мабуть й Інсбрук, Регенбрук та, може, і ще інші, були гімназії. Вчили українською мовою історію, літературу, залежно від того, які були фахівці від даних предметів. Може декуди вчили англійську мову, я не знаю, була вже тоді на університеті» [7].

Не в усіх країнах, де поселилися українці, існувала українська школа. Так, за свідченням М. Гец, яка з батьками перебралася до Бразилії, знання української мови здобула в родині. Про своє навчання вона пише: «Що торкається мого навчання української мови: я навчилася читати, вдома, маючи яких чотири роки. Війна нас застала перед тим, як я сягнула шкільний вік. Під час війни, звичайно, ніхто про школу не думав, але по закінченні війни почали організовувати таборіві школи, де, по-перше бракувало фахових учителів, а по-друге, школярі були різного інтелектуального рівня і тому класи були дібрані за віком учнів. Тому учителі не йшли згідно з якоюсь програмою, а попросту старалися заповнити час в якнайкорисніший спосіб. Це тривало який рік. Приїхавши до Бразилії, ми не застали ніяких українських шкіл. Мама пробувала нам давати виклади вдома, але безуспішно. Звелось до того, що коли ми щось писали неправильно, мама нас поправляла і пояснювала чому. Тепер, що торкається української школи в Бразилії: десь в п'ятдесятих роках в Куритибі заснували українську школу, де учителювала п. Надія Сенік,

дружина покійного поета і байкаря Олекси Запорізького. Між іншим, п. Надія студіювала в Ніжинському педагогічному інституті, була ученицею мого тата Вадима Дорошенка» [5].

Відома українська письменниця і перекладачка В. Вовк, яка проживає у Бразилії, про свою освіту повідомляє таке: «Я ходила до польської школи в Кутах (за Польщі там не було української), опісля учасала один рік українську гімназію Рідної Школи у Львові. Від мого тринадцятого року життя наша родина опинилась у Німеччині. Я навчалася в німецькій гімназії ім. Клари Шуман у Дрездені, і там здала матуральний іспит. Мама за той час студіювала історію й археологію в Берліні. Мама називалася Стефанія Селянська. Вона здала докторський іспит 1948 року в Тюбінгенському університеті, де також я студіювала. 1949 року ми обі виїхали до Бразилії... В таборах ми ніколи не були, бо батьки мали німецьке громадянство» [7]. Додамо, що Віра Вовк (справжнє прізвище – Селянська) працювала на педагогічній ниві, була професором кафедри іноземної філології Університету в Ріо-де-Жанейро в 1986–1996 рр.

А ось перекладач в Австралії Ю. Ткач у 1960-х роках ходив до суботньої школи, про що свідчить у своєму листі: «Вивчав українську мову спочатку вдома, а потім в суботній школі. Вдома розмовляли тільки українською, і мав невелике коло друзів, з якими спілкувався українською. Про систему українських шкіл в Австралії описано в збірниках «Українці в Австралії», може вони вже є на сторінці Diasporiana. Нині головою українських суботніх шкіл в Австралії є Оріся Стефин» [7].

Насправді посада останньої звучить так: голова Української центральної шкільної ради в Австралії. О. Стефин розповіла про сучасний стан українського шкільництва в Австралії: «На сьогоднішній день діють школи в Пн. Мельбурні, Нобл Парку (пд.-сх. район Мельбурна), Джілонгу, три в Сідней, одна в Аделаїді та одна в Перті. В минулому було їх приблизно 40, але з часом деякі об'єдналися, а інші закрилися з огляду на переселення українців у міста, де були більші скупчення земляків» [7].

З інтернету відомо, що в Австралії в 1950 р. з'явилися перші народні суботні українознавчі школи, де, як і в Канаді та США, вивчають українську мову і літературу, географію та історію України. Наступного року у Сідней функціонувала одна українська школа з 2 вчителями та 20 учнями. В 1952 р. організовано українські шкільні ради в Новому Південному Уельсі та Вікторії, щоб координувати діяльність суботніх шкіл. У 1956р. утворено Українську центральну шкільну раду з осередками в Мельбурні та Аделаїді. При великих школах є дошкільні заклади та одно- і дворічні вчительські курси. Найбільше українських шкіл було в 1959 р.: 39 із загальною кількістю учнів – 2072. В 1990 р. їх стало значно менше – 12 шкіл, в яких навчалося 412 учнів. У початкових класах вивчають усі предмети за австралійськими підручниками, а українську мову і літературу – за читанкою [3]. Прикметно, що в деяких штатах австралійський уряд українську мову визнав як предмет до матуральних іспитів [15]. Нині учнів в школах не так вже й багато, скажімо, у 2013 р. навчалося майже 300 українських дітей. Така ситуація пояснюється тим, що до австралійського континенту немає напливу нової четвертої хвилі еміграції. Нині українці зосереджені переважно в Росії, європейських країнах та на Американському континенті.

Сьогодні є можливість точно сказати, в яких містах Німеччини існували еміграційні середньошкільні навчальні заклади в другій половині 1940-х років і які предмети там викладали. Працівники Інституту рукописів Національної бібліотеки ім. В. Вернадського вказують на опрацьований ними архів УВУ в Мюнхені. У фондах числяться десятки архівів українських шкіл та гімназій, зокрема: лекційні журнали Української народної школи (1948–1951), табір Шляйсгайм; шкільні правильники, теми і протоколи іспитів зрілості, списки і анкети учнів, листування між адміністрацією таборів і ЦПУЕ в Аугсбурзі (1946–1950); архіви Української торговельної школи (1946), Української реальної гімназії (1947), Української гімназії (1948) в Аугсбурзі, Української реальної гімназії та Учительської семінарії в Байройті (1948); Української гімназії в Діллінгені (1947), Української гуманістичної гімназії ім. Тараса Шевченка в Гайденаві (1946–1947); українських гімназій в Шляйхсгаймі, Новому Ульмі, Оберіцені, Пфаркірхені, Берхтешгадені, Гохфельді, Міттенвальді, Цуффенгаузені, Ноймаркті, Діллінгемі, Егтлінген-Бадені, Регенсбурзі, Бад-Верісгофені, табору «Зомме-Касерне», табору «Піртен-2» ім. С. Петлюри, Штуттгарт-Луфенгаузен і Травнштайні.

Нині школою з українською мовою навчання є папська Мала семінарія у Римі. Українське шкільництво функціонувало раніше в Румунії, але в 1962 р. влада ліквідувала його. Зазначимо, що українську мову вивчають у приватних школах українознавства США, Канади, Бразилії. В Канаді, наприклад, якщо є відповідна кількість учнів, влада дозволяє відкривати державну середню школу для українців. У Словаччині, найближчого сусіда нашої держави за мовною ознакою, нині проживають менше 30 тис. українців; тут діють 11 дитячих садків у 8 селах і 2 містах, середня школа (гімназія з початковою школою) в Пряшеві, початкові школи у восьми населених пунктах. Відомо, що майже 800 тис. українців мешкали в міжвоєнні роки на землях, котрі після Першої світової війни відійшли до Польщі. Станом на 2002 р. в цій країні проживали 36,9 тис. українців. Тут є незначна кількість українських середніх шкіл, які діють у Перемишлі, Легниці, Білому Борі, Гурові Ілавецькому, Бартошицях, у Варшавському університеті створена кафедра української мови, в Ягеллонському – україністики, Познанському – російсько-української філології, Ольштинському – української філології. Діють українські відділення, зокрема в Католицькому університеті в Любліні – з 1989 р., у Краківському університеті – з 1990 р.

Розглянувши тенденції розвитку еміграційного шкільництва минулого століття, констатуємо: український освітній простір в країнах Заходу поширювався поетапно від звичайних шкіл-дяківень (Канада, США) до сьогоденних високопрофесійних високих шкіл, славістичних факультетів, відділень української філології та кафедр, які діють при класичних університетах провідних країн світу. Не завжди в діаспорі був рівним шлях українських дітей в процесі здобуття ними середньої чи вищої освіти, але, долаючи перешкоди, українці зберегли національну самобутність в поліетнічному середовищі, здобули той чи інший фах, сповна розкрили свій талант і всюди підкреслювали, що вони є українцями, а отже, із зростанням інтелектуальних сил, хисту, натхнення наближали той день, коли наша держава стала незалежною й достойно оцінила їхню працю. Серед достойників можемо назвати В. Янішевського, який був інженером, ученим, випускником Українського техніко-господарського інституту, Технічної високої школи в Ганновері та Торонтського університету. В Канаді мешкав Олег Кандиба, син поета Олега Ольжича, онук Олександра Олеся й Леоніда Білецького, був зразковим продовжувачем кращих традицій славного українського роду: в 1967 р. закінчив Квінський університет у Кінгстоні за спеціальністю «прикладна фізика», після чого працював у галузі високих технологій, зокрема для НАСА, консультував уряд Канади з питань озброєнь, виготовляв програмне забезпечення для канадського флоту, деякі пристрої для вертольотів. Серед видатних українців можна назвати сотні і сотні імен, зокрема: Віра Вовк (Бразилія), архітектор Ярослав Січинський, хірург і доктор медицини Ярослав Туркало, Теодор Костюк – доктор фізико-астрономічних наук (США), науковці Галина Кошарська, громадський діяч Левко Богацький (Австралія), доктор філології Володимир Мокрий (Польща), письменник і літературознавець Микола Мушинка, Любиця Баботова, Василь Дацей, Юліус Панько (Словаччина) та багато інших. Всі вони навчалися в українській школі за кордоном, досконало оволоділи рідною мовою, передавали, а дехто й досі передає свої знання молодшому поколінню українців.

Досвід педагогів діаспорного шкільництва щодо виховання в дітей патріотизму, почуття обов'язку і відповідальності перед суспільством, формування національно орієнтованих особистостей з моральними чеснотами, громадянською зрілістю, збереження мови і традицій рідного народу, гідний використання в системі освіти України, а також поза межами її історичної території в середовищі української еміграції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богачевська-Хом'як М. Перший український католицький митрополит у США / М. Богачевська-Хом'як [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gazeta.lviv.ua/life/2011/12/14/734>.
2. Боряк Г. Архів Українського вільного університету в Мюнхені / Г. Боряк, Л. Дубровіна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich.php>.
3. Дейко М. Рідне слово. Перша читанка після Букваря з мовними вправами та українсько-англійським словником / М. Дейко. – Австралія–Англія, 1990. – 117 с.
4. Іксанова О. М. Освітня діяльність української еміграції в Європі: 1918–1920 рр. / О. М. Іксанова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/2/./iksanova.pdf.

5. Кисілевська-Ткач Л. Українська література у вищих класах шкіл українознавства: нарис методики навчання української літератури / Л. Кисілевська-Ткач. – Нью-Йорк: Шкільна рада, 1983.
6. Ключковська І. Українська діаспора в об'єктиві сучасності – національно-політичний та духовно-культурний феномен (перша-третя хвилі еміграції) / І. Ключковська, Н. Гумницька. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=303>.
7. Листи Ліди Палій, Віри Вовк, Мирослави Гец, Юрія Ткача, Орісі Стефин. Зберігаються в особистому архіві В. П. Мацька.
8. Митрополит Іларіон. Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови / Митрополит Іларіон. – Вінніпег: Інститут дослідів Волині. 1961. – 257 с.
9. Нестеренко А. Митрополит Іларіон – служитель Богові й народові / А. Нестеренко. – Вінніпег, 1958. – 150 с.
10. Осадчук Б. Кам'янець має вижити / Б. Осадчук. – Кам'янець-Подільський вісник. – 1992 – 6 червня.
11. Оліфіренко В. Духовності у підручниках з української літератури західної діаспори / В. Оліфіренко // Проблеми сучасного підручника середньої і вищої школи: зб. наук. праць. Вип. 3; упоряд. і наук. редакція: В. В. Оліфіренко, В. С. Білецький. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2005. – С. 103–108.
12. Плазова Т. Діяльність наукових та освітньо-виховних осередків установ української діаспори у повоєнні роки / Т. Плазова // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Вип. 25. – Львів: Нац. університет «Львівська політехніка», 2013. – С. 147–152.
13. Словник чужомовних слів; ред. А. Орел. – Нью-Йорк, 1966. – Ч. I (А-К), 1963; Ч. II (Л-С), 1964; Ч. III (Т-Я), 1966.
14. Стецьків Є. Об'єднуємося, бо один у полі не воїн / Є. Стецьків // Свобода. Видає Український Народний Союз. – 2000. – 10 березня. – Ч. 10. – С. 14.
15. Українська діаспора Австралії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_діаспора_Австралії.
16. Українсько-італійський словник / уклад. проф. Є. Онацький. – Рим: Вид-во Українського католицького університету ім. Папи Климента, 1977. – 1741 с.
17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України. Ф. 3972. – Оп. 1. – Од. зб. 336.
18. ЦДАВО України. Ф. 3563. – Оп. 1. – Од. зб. 168.
19. ЦДАВО України. Ф. 3956. – Оп. 2. – Од. зб. 46.

REFERENCES

1. Bohachevska-Khomyak M. Pershyi ukrainskyi katolytskyi mytropolyt u SSHA [Elektronnyi resurs] / M. Bohachevska-Khomyak. – Rezhym dostupu: <http://www.gazeta.lviv.ua/life/2011/12/14/734>.
2. Boriak H. Arhiv Ukrainskoho vilnoho Universytetu v Miunkheni / H. Boriak, L. Dubrovina [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich.php>.
3. Deyiko M. Ridne slovo. Persha chytanka pislia Bukvaria z movnymy vpravamy ta ukrainsko-anhliiskym slovnykom / Deyiko M. – Avstraliya-Anhliya, 1990. – 117 s.
4. Iksanova O.M. Osvitnia diyalnist ukrainskoi emihratsii v Yevropi: 1918-1920. / O. M. Iksanova [elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/2/.//iksanova.pdf.
5. Kysilevska-Tkach L. Ukrainska literatura u vyshchykh clasakh shkil ukrainoznavstva. Narys metodyky navchannia ukrainskoi literatury / L. Kysilevska- Tkach . – Niu-York: Shkilna Rada, 1983.
6. Kliuchkovska I. Ukrainska diaspora v obiektyvi suchasnosti – natsionalno-politychnyi ta dukhovno-kulturnyi fenomen spiritualis (persha - tretia khvyli emihratsii) / I. Kliuchkovska, N. Humnytska [Uelektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=303>.
7. Lysty vid Lidy Palii, Viry Vovk, Myroslavy Hets, Yuriya Tkacha, Orysi Stefyn zberihayutsia v simeinomu arkhivi V. P. Matska.
8. Mytropolyt Ilarion. Hramatychno-stylistychnyi slovnyk Shevchenkovoi movy / Mytropolyt Ilarion. – Vinnipeh: Institut doslidivVolyni. 1961. – 257 s.
9. Nesterenko A./ Mytropolyt Ilarion – sluzhytel bohovi i narodovi / Afanasii Nesterenko. – Vinnipeh, 1958. – 150 s.
10. Osadchuk B. Kamianets maye vyzhyty / B. Osadchuk. – Kamianets-Podilskyi visnyk. – 1992 – 6 chervnia.
11. Olifirenko V. Dukhovnosti u pidruchnykakh z Ukrainskoi literatury zakhidnoi diaspory / V. Olifirenko // Problemy suchasnogo pidruchnyka serednioi i vyschoi shkoly. Zb. nauk. prats. Vypusk 3 / Uporiadkuvannia i naukova redaktsiya: V. V. Olifirenko, V. S. Biletskyi. – Donetsk: Skhidnyi vydavnychiy dim, 2005. – S. 103–108.

12. Plazova T. Diyalnist naukovykh ta osvithnio-vykhovnykh osередkiv ustanov ukrainskoi diaspory u povoyenni roky / T. Plazova // Ukrainska natsionalna ideya: realii ta perspektyvy rozvytku. Vyp. 25. – Natsionalnyi universytet "Lvivska politekhnika", 2013. – S. 147–152.
13. Slovnyk chuzhomovnykh sliv. red. Artem Orel. – Niu-York, 1966 : Chastyna I (A–C); 1963, Chastyna II (L–Z); 1964, Chastyna III (T–I).
14. Stetskiv Ye. Obyednuimosya, bo odyv v poli ne voyin / Ye. Stetskiv/ – Svoboda. Vydaye Ukrainyskyi Narodnyi Soyuz. – 2000. – 10 derezhna. – Ch. 10. – S. 14.
15. Ukrainska diaspora Avstralii [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ukrainska_diaspora_Avstralii.
16. Ukrainsko-italiiskyi slovnyk / Uklad. prof. Ye. Onatskyi. – Rym: vyd. Ukrainskoho katolytskoho universytetu im. Papy Klymenta, 1977. – 1741 s.
17. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy (TSDAVO Ukrainy). – F. 3972. – Op. 1. – Od. zb. 336.
18. TSDAVO Ukrainy. – F. 3563. – Op. 1. – Od. zb. 168.
19. TSDAVO Ukrainy. – F. 3956. – Op. 2. – Od. zb. 46.